

Danijel TOLVAJČIĆ*Suvremena analitička filozofija religije. Glavni pravci i autori*

- Katolički bogoslovni fakultet
Sveučilišta u Zagrebu, Kršćanska
sadašnjost, 2016., 199 str.

Analitička filozofija jest filozofski pravac koji se grana na različite oblike i kao takav proizašao je ponajprije iz tzv. Bečkoga kruga filozofa, a njegovi najznačajniji predstavnici svakako su Wittgenstein, Russel i Moore. Taj filozofski pravac ostavio je značajan trag na američkom i anglosaksonskom govornom području, gdje je u načelu i najzastupljeniji, barem prema broju autora. U suvremenoj analitičkoj filozofiji dosta se govori i o problemima filozofije religije. Suvremena analitička filozofija religije, prema Williamu Haskeru, počinje se konceptualizirati u četrdesetim godinama prošloga stoljeća, rađa se u pedesetim, djetinjstvo doživljava u šezdesetim, a adolescenciju u sedamdesetim i ranim osamdesetim godinama prošloga stoljeća. Nije nam poznato bi li se autor ove knjige Danijel Tolvajčić, profesor filozofije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, složio s tim slikovitim Haskerovim zapažanjem, no svakako su predmet njegova znanstvenoga interesa filozofi religije 20. stoljeća, čiji su doprinosi vidljivi i u 21. stoljeću. Stoga u knjizi, koju prikazujemo, autor donosi pregled glavnih pravaca i autora koji se bave suvremenom analitičkom filozofijom religije.

Analitička filozofija u hrvatskim prilikama i okvirima još je uvijek slabo istražen filozofski pravac te je osobito u teološkim krugovima prilično nepoznat. Tako se analitičkom filozofijom religije bavi vrlo mali broj autora u Hrvatskoj, dok je na europskoj i svjetskoj razini riječ o aktualnom i važnom filozofskom pravcu. Upravo je to i potaknulo našega autora da donese ovaj uistinu respektabilan i vrijedan pregled najvažnijih dosega suvremene analitičke filozofije religije i u tome smislu smatramo da je uspio. Djelo je propedeutičke naravi i, kako ističe autor u predgovoru, njegovi prvotni primatelji »nisu profesionalni filozofi religije, već ponajprije studentice i studenti filozofije, teologije, religijske pedagogije i katehetike, religijskih znanosti, kao i svi zainteresirani za religijsko-filozofijska pitanja« (str. 9.). Baš zbog toga autor ne ulazi u nekakve specifične, uske probleme analitičke filozofije religije.

Gledajući strukturu, knjiga sadrži sedam poglavlja. Za one koji se prvi puta susreću s analitičkom filozofijom, ali i analitičkom filozofijom religije, osobito je značajno uvodno poglavlje u kojem autor govori o filozofiji religije u kontekstu analitičke filozofije. U njemu pojašnjava temeljne pojmove kao što su *analitička filozofija* i *filozofija religije* te donosi i etape razvoja analitičke filozofije religije. U istome poglavlju Tolvajčić donosi i opravdanje relevantnosti bavljenja tom temom samim time što ističe da se filozofijom religije unatrag pedeset godina bave filozofi koji vje-

ruju i koji ne vjeruju. Također ističe da većina sveučilišnih studijskih programa filozofije u Velikoj Britaniji, SAD-u i Australiji ima kolegije koji se bave pojedinim pitanjima iz područja filozofije religije te da postoje brojni časopisi i udruženja koja se bave upravo tom problematikom.

Kao što smo istaknuli, u tom pregledu najvažnijih autora i pravaca središte autorova zanimanja svakako su najpriznatiya imena i pravci analitičke filozofije religije. Tako je u knjizi svoje mjesto našla *reformirana epistemologija* poznatoga analitičkoga filozofa Alvina Plantinga koji je pokušao dati nove naglaske u ideji *kršćanske filozofije*, što je prilično odjeknulo, pogotovo u anglosaksonskome svijetu. Upravo na tim osnovama nastala je i *reformirana epistemologija* koju naš autor kritički prikazuje donoseći njezine nedostatke, ali i prednosti koje vidi baš u pokušaju ponovnoga »artikuliranja ideje 'kršćanske filozofije' koji je nadahnuo generacije mladih kršćana da se odvaže na filozofiranje iz vlastite kršćanske egzistencije« (str. 53).

U drugom poglavlju autor se bavi također vrlo afirmiranim anglosaksonskim misliocem Richardom Swinburneom i njegovom *probabilističkom naravnom teologijom*, kojom je Swinburne pokušao rehabilitirati neka ključna gledišta naravne teologije. Ta Swinburneova naravna teologija, među ostalim, ima za polazište teze engleskoga svećenika, etičara i filozofa iz 17. stoljeća Williama Paleya čija misao implementira tzv.

induktivni pristup (str. 59). Osim toga Tolvajčić u kontekstu Swinburneove naravne teologije spominje i Bayesov teorem koji Swinburneu služi za izračunavanje ravnoteže vjerojatnosti Božjega postojanja. Autor prikazuje i induktivnu vrijednost pojedinih (skupina) argumenata za Božje postojanje (str. 65.-71.). U toj analizi svoje mjesto našla je i problematika zla kojom se Swinburne bavi, gdje apostrofira određene teze s kojima se autor ne slaže, no ipak ukazuje da su, općenito gledajući, Swinburneova nastojanja dobra jer su potaknula brojne rasprave u filozofiji religije, iako nisu postigla zadani cilj, a to je pokušaj obnove naravne teologije.

U trećem poglavlju autor nam prikazuje dosege filozofa religije Dewi Zephanahe Phillipsa koji se smatra jednim od najvažnijih predstavnika tzv. *wittgensteinijanizma*. U tom kontekstu donosi Phillipsovu interpretaciju Wittgensteina i pitanje artikulacije filozofijskoga pristupa religiji (str. 85.-87.), kao i druge teme koje Phillips razvija na tragu Wittgensteina. U kritičkom osvrtu na Phillipsov pristup Tolvajčić uočava dvije kritike koje se mogu uputiti Phillipsu i *wittgensteinijanizmu*, *fideizam* i *teologijski ne-realizam*, na koji je osobito ukazivao John Hick. Upravo Hickova pluralistička filozofija religije tema je četvrtoga poglavlja u knjizi, u kojem autor upoznaje čitatelja s intencijom Hickove *pluralističke hipoteze* (str. 104.-105.). Tolvajčić pojašnjava i Hickovu distinkciju između *post-osovinskih religija* i promjene religijske paradigme te

piše i o epistemološkom značenju *religijske višeznačnosti* svemira (str. 108.-111.). Prema Hickovu gledištu klasična naravna teologija još od Kanta naovamo doživjela je neuspjeh te zato Hick na temelju Wittgensteina pokušava religijsku vjeru interpretirati na način *iskušavanja kao (experiencing as)*, a osnova je toga poznati Wittgensteinov pojam *sehen als* koji je, zapravo, vezan uz čuveni njegov primjer *patkozeca*. Na tom primjeru, gdje u slici *patkozeca* kada ju promatramo jednom možemo vidjeti *patku*, a drugi put *zeca*, Hick pokušava Wittgensteinov uvid proširiti i na područje epistemologije religije (str. 112.). Donoseći i druge Hickove teme poput govora o Božanskom *noumenonu* (str. 113.-119.) te *spasenju* i *oslobođenju* kao radikalnoj transformaciji čovjeka (str. 119.-120.), Tolvajčić zaključuje da će Hickov »pluralistički nacrt zasigurno ostati izvan institucionalnih religijskih okvira te će biti zanimljiv jedino liberalnijim pripadnicima pojedinih tradicija i proučavateljima suvremene filozofije religije, jer taj pristup je odviše sinkretistički.«

U petom poglavlju autor donosi prikaz Cupittove *ne-realistične filozofije religije*, analizira filozofsku poziciju povezanu s filozofom Donom Cupittom koji »pokušava reinterpretirati religijsku baštinu Zapada u 'neralističkim' kategorijama« (str. 128.). U tome smislu rođenje čovjekove autonomije promatra se kao početak *teologijskoga ne-realizma* koji se suprotstavlja pretjeranom teologijskom realizmu koji je ne samo »nasilno

instrumentalizirao, nego i banalizirao transcendenciju svodeći je počesto na nevjerojatne fantastične priče« (str. 143.). Na to su upozoravali i Bultmann i Tillich, a Tolvajčić smatra, uzevši cijeli Cupittov pristup u obzir, da Cupitt ipak »ne uspijeva svojim pristupom zadovoljiti religijske potrebe svojih adresata« (str. 143.). Najveći je problem u tome što »teističkom vjerniku nije moguće krenuti 'ne-realističkim' putem ukoliko želi biti vjeran klasičnim religijskim tradicijama Zapada« (str. 145.). U pregledu pravaca i autora suvremene analitičke filozofije religije u tom je prikazu svoje mjesto našla i feministička filozofija religije te njezina najvažnija predstavница feministička filozofkinja Nancy Frankenberg, *Pamela Sue Anderson*. Upravo ta autorica inzistira da se u analitičkoj filozofiji religije treba ozbiljno uzeti u obzir i »specifično žensko religijsko iskustvo u konstituiranju i artikulaciji religijskih uvjerenja« (str. 148).

Zaključno možemo reći da su važna i pitanja koja autor postavlja na kraju knjige: »Kako se analitička filozofija religije (u raznim svojim ovdje prikazanim inačicama) odnosi prema vjerničkoj praksi? Pomaže li ona vjernicama i vjernicima da dublje žive svoju vjeru? Predstavlja li ona, usprkos svojoj temeljnoj intenciji, svojevrsno otuđenje od konkretno življenje vjere? Kakav je odnos ove discipline prema suvremenoj teologiji, napose kršćanskoj?« (str. 172.) U analizi glavnih pravaca i autora, izravno i neizravno, možemo dobiti i odgovore na ta pitanja. Vidljivo je da

ako se analitička filozofija religije svede samo na tehničke rasprave o pojedinim pitanjima, onda teško da može pomoći u vjerskom životu, a to potvrđuju Plantingini i Swinburneovi filozofijski projekti koji upravo imaju naglašenu tehničku prirodu. Za razliku od njih Phillipsov, Hickov i pristup Pamele Sue Anderson polazi od konkretnoga vjerničkoga iskustva zajednice. No, ipak, prema autorovu mišljenju teško je dati nekakav poopćen odgovor na pitanje vodi li analitička filozofija religije dovoljno računa o konkretnim vjerničkim

životima i iskustvima (str. 174.). Također je odnos analitičke filozofije religije i kršćanske teologije vrlo složen i teologe se, prema autoru, može podijeliti na »eksplicitne protivnike, one koji preuzimaju neke uvide i dalje ih razrađuju teologijskom metodom, te zagovaratelje analitičke filozofije religije« (str. 174.). U svakom slučaju možemo reći da ova knjiga pokazuje bogatstvo i važnost analitičke filozofije, napose analitičke filozofije religije, i za filozofiju i za teologiju.

Šimo Šokčević